

Vydává federální ministerstvo financí ve spolupráci se Státní bankou československou a Federálním cenovým úřadem

© SNTL — nakladatelství technické literatury, n. p., Spálená 51, Praha 1

Adresa redakce:
Krakovská 8, 113 02 Praha 1, Nové Město

Telefon: 26 43 51—8
meziměstské hovory: 26 43 07

Vedoucí redaktor:
Ing. Ivan Kočárník, CSc.

OBSAH

Ing. S. POTÁČ: Bankovní systém v přestavbě hospodářského mechanismu	1
Je. RASSKAZOV, k.e.n. — Ing. A. PAVELKOVÁ, CSc.: K otázce úlohy devizového kursu v socialistické ekonomice	6
Doc. ing. M. SYNEK, CSc.: Pyramidová soustava pro finanční analýzu	12

Přestavba hospodářského mechanismu

Ing. T. JEŽEK, CSc.: Obchodní banky a jejich nové funkce: předpoklady a důsledky	18
Ing. A. VAVRO, CSc. — Ing. A. NOVOTNÝ, CSc. — Dr. ing. K. HOJO, CSc.: Hospodářská sféra o principech nového hospodářského mechanismu	28

Poznámky a zkušenosti

Dr. ing. J. NOVÁK, CSc.: K některým otázkám spořivosti a vybavování domácností předměty dlouhodobé spotřeby	42
Ing. M. GERŽA: Důchodová pozice v plánech zemědělských organizací z pohledu banky	47

Finance a úvěr v zahraničí

Prof. B. V. RAKITSKIJ, dr.e.n.: Zákonitosti a specifika fungování trhu v podmínkách socialistického hospodářství	52
Ing. M. HORČICOVÁ, CSc. — Ing. M. JEŽKOVÁ: Aktivizace finančního trhu ve vybraných socialistických zemích	55

Informace

Ing. I. KOČÁRNÍK, CSc.: 45. kongres Mezinárodního ústavu veřejných financí	67
Ing. P. ZAHRADNÍK: Aktuální problémy sociální politiky v ČSSR a PR	70

Издаёт Федеральное министерство финансов, в сотрудничестве с Государственным банком Чехословакии и Федеральным управлением цен

© СНТЛ — издательство технической литературы, н. п., Спалена ул. № 51, Чехословакия

Редакция: Краковска ул. № 8, 113 02 Прага 1, ЧССР

Главный редактор:
Иван Кочарник

СОДЕРЖАНИЕ

С. ПОТАЧ: Банковская система в перестройке хозяйственного механизма	1
Е. РАССКАЗОВ — А. ПАВЕЛКОВА: К вопросу роли валютного курса в социалистической экономике	6
М. СЫНЕК: Пирамидная система для финансового анализа	12

Перестройка хозяйственного механизма

Т. ЕЖЕК: Коммерческие банки и их новые функции: предпосылки и последствия	18
А. ВАВРО — А. НОВОТНЫ — К. ГОЙО: Хозяйственная сфера о принципах нового хозяйственного механизма	28

Заметки и обмен опытом

Я. НОВАК: К некоторым вопросам сбережений и сооруженности домашнего хозяйства предметами длительного пользования	42
М. ГЕРЖА: Доходное положение в планах сельскохозяйственных организаций с точки зрения банка	47

Финансы и кредит за рубежом

Б. В. РАКИТСКИЙ: Закономерности и специфика функционирования рынка в условиях социалистического хозяйства	52
М. ГОРЧИЦОВА — М. ЕЖКОВА: Активизация финансового рынка в избранных социалистических странах	55

Информация	67
----------------------	----

REDAKČNÍ RADA: ing. Belo Bosák, CSc., ing. Arnošt Culík, ing. Miroslav Filip, ing. Miroslav Hrnčíř, DrSc., ing. Milan Jurčeka, CSc., ing. Ivan Kočárník, CSc., ing. František Krejča, ing. Vratislav Kulhánek, ing. Hugo Kysilka, CSc., prof. ing. Vladimír Kyzlink, DrSc., ing. Kamil Mikulíč, CSc., ing. Oldřich Nepraš, ing. Michal Oláh, CSc., člen korespondent Jiří Petřivalský, ing. Ivan Svitek, ing. Lubomír Šedrla, ing. Stanislav Šourek (předseda), ing. Marián Tkáč, CSc., ing. Vladimír Valach, ing. Anton Vavro, CSc., ing. Jan Velek, doc. ing. Karol Vlachynský, CSc., ing. Jan Vrba, ing. Jaromír Zahradník

DT: 336.71 (437)

Bankovní systém v přestavbě hospodářského mechanismu

Ing. Svatopluk POTÁČ

Od počátku letošního roku dožal bankovní peněžní systém i bankovní soustava zásadních změn. Jejich podstatou není pouze reorganizace dosavadní bankovní soustavy, ale i vybudování funkčně zcela nového bankovní peněžního systému. Tomuto systému musí být vlastní využívání objektivně existujících hodnotových kategorií socialistických zbožně-peněžních vztahů, plné využívání funkcí peněz a peněžně měnových kritérií. Z toho vyplývá, že bankovní peněžní systém může účinně fungovat jen v tržním prostředí.

Nový bankovní peněžní systém tvoří jeden z nosných prvků přestavby hospodářského mechanismu. Musí přispět k jeho uplatnění a akcelarovat jeho peněžně hodnotové a měnové stabilizátory i stimulatory směřující k vytvoření tržních podmínek dalšího sociálně-ekonomického rozvoje.

Úvěrověměnový a devizověměnový mechanismus jsou důležitými součástmi hospodářského mechanismu. Proto bankovní sektor má přirozený zájem o jejich rozvíjení do tržní podoby v podmínkách socialistických zbožně-peněžních vztahů.

Z toho vyplynuly nové požadavky na bankovní soustavu. Podstatou nové bankovní soustavy je dvouokruhovitost a širší členitost. Počátkem tohoto roku tak skončil monopol jednotné SBČS.

Národohospodářským a řídicím stupněm je ústřední banka státu neboli emisní, resp. cedulová banka. Z jejího postavení v ekonomickém systému je zřejmé, že je bankou bank a má přímé vztahy jen k bankám a spořitelnám. Podle zákona č. 130/89 je touto ústřední bankou Státní banka čs. V jejím působení převládá činnost měnová, prosazování peněžněměnové rovnováhy a stability kupní síly čs. koruny. To spolu s požadavkem ochrany měny vyžaduje, aby SBČS nebyla závislá na žádném orgánu státní správy a nebyla zainteresovaná na zisku.

V zákoně není přímo uvedeno, komu je Státní banka čs. podřízena. To vyjadřuje určitou její autonomnost. Její činnost je však spjata s vládou ČSSR, která také schvaluje všechny rozhodující dokumenty Státní banky čs.

Výkonným stupněm v bankovní soustavě se staly banky a spořitelny s přímými vztahy ke státním podnikům, družstvům, jiným organizacím, zahraničním bankám a institucím a k obyvatelstvu. Svou činnost uskutečňují na stejném podnikatelském principu jako jejich partneři z chozrasčotní sféry. K vyšší výkonnosti, rozšiřování a zkvalitňování služeb a výkonů podněcuje banky a spořitelny princip samofinancování, výsledky hospodaření a zainteresovanost na zisku.

Od 1. ledna 1990 tvoří československou bankovní soustavu tyto banky a spořitelny: Státní banka čs., Komerční banka Praha, Všeobecná úvěrová banka Bratislava, Investiční banka Praha, Československá obchodní banka Praha, Živnostenská banka Praha, Česká státní spořitelna Praha a Slovenská státní spořitelna Bratislava. Do československé bankovní soustavy lze zahrnout i společnou banku Prager Bank, A.G. ve Frankfurtu nad Mohanem, založenou loni čs. bankami spolu s bankami NSR a Rakouska.

Proces otevírání se naší ekonomiky světu se projevuje žádostmi o společné banky, zřizováním reprezentací čs. bank v zahraničí a zahraničních reprezentací v ČSSR. Přechod k hospodářskému mechanismu na principu socialistického trhu a otevírání se světu přivede ČSSR do komunity mezinárodních finančních a měnových institucí, zejména Mezinárodního měnového fondu a Světové banky.

Mezi obchodními bankami, Investiční bankou a státními spořitelnami jsou a v dohledné době ještě budou existovat nezbytná specifika. Například vztahy k zahraničním bankám při získávání bankovních úvěrů ve volně směnitelných měnách budou prozatím svěřeny Československé obchodní bance a.s., která má dobrý zvuk ve světě, značné zkušenosti a zajišťuje vůči svým partnerům nezbytnou kontinuitu a důvěryhodnost. Tuto praxi uplatňuje více socialistických zemí. Jde o přechodné řešení do doby, než si nové banky vybudují pro tuto činnost nezbytné předpoklady. Dá se předpokládat, že u Živnobanky a státních spořitelů budou převládat činnosti sloužící obyvatelstvu a u Investiční banky dlouhodobé úvěrování.

Bankovní soustava vzniklá 1. lednem 1990 je sice soustavou základní, ale přitom otevřenou. Je jen otázkou času a stability nových bank, kdy vzniknou další banky v různých právních formách, jak to předpokládá zákon č. 130/89, o bankách a spořitelnách. Menší počet bank, se kterými začínáme, má své opodstatnění v požadavku racionálního a bezporuchového přechodu na nový systém, zejména v oblasti platebního styku, zúčtování, vnitřních i devizových úvěrů a úvěrových zdrojů. Neměli bychom zatím mít nadměrně členitou bankovně peněžní soustavu čítající desítky bank a peněžních ústavů; ta by totiž sice umožnila konkurovat si ve službách a v nabídce nových činností, ale současně by vedla k rozdrobení peněžních zdrojů, což by omezilo možnosti jedné banky poskytovat úvěry přiměřené velikosti našich státních podniků a jiných podniků a organizací, které v čs. ekonomice zatím existují.

Přiměřená koncentrace úvěrových zdrojů napomáhá urychlení strukturálních změn, inovací a konkurenční schopnosti našich výrobků vůči zahraničí. Je logické, že zřízení většího počtu bank nerozšíří úvěrové zdroje, a tím nezvětší přístup k úvěrům. Ve světě ubývá malých bank. Prosazují se tendence k univerzálnosti. Z ní vychází naše nové uspořádání bankovní soustavy. V tom se odlišujeme od vývoje v některých jiných socialistických zemích, které dávají přednost odvětvově specializovaným a územním bankám; to však velmi často omezuje přelévání úvěrových zdrojů do rychle se rozvíjejících a výkonných odvětví

a nepřispívá k urychlení meziodvětvových strukturálních změn. U univerzálních bank se snižují rizika z neproporčního rozvoje, z jednostranného přístupu ve prospěch vlastního odvětví a možnosti ztrát bank při náhlém poklesu konjunktury v daném odvětví.

Perspektivní a u nás dosud neověřenou formou je koncentrace a přerozdělování finančních a devizových zdrojů formou peněžního, kapitálového a devizového trhu, které mohou přispět k urychlení přestavby ekonomiky a k rozvoji efektivních struktur, zejména výrobních. Pro tyto trhy je nutné vytvořit právní jistoty.

* * *

Členitější bankovní soustava musí účinně fungovat při respektování samostatnosti jednotlivých bank a státních spořitelů. Rámcem této samostatnosti jsou měnový plán, zásady bankovní měnové politiky a pravidla řízení úvěrové a devizové činnosti bank a státních spořitelů.

Státní banka čs. jako měnová instituce řídí úvěrovou emisi, devizové hospodářství a peněžní oběh měnovým plánem s novým obsahem. Tento plán schvaluje vláda ČSSR na příslušný rok, resp. pětileté období. Postupně se úloha měnového plánu změní na prognózu hlavních měnových makroekonomických proporcí a strategických měnových záměrů a převládne usměrňování chodu ekonomiky měnovými nástroji, které budou reagovat na změnu podmínek ve světě a u nás. Měnový plán společně s měnovým instrumentáři musí plně podpořit strategické měnové záměry hospodářské politiky.

Jde především o obnovu peněžněměnové rovnováhy, protiinflační sociálně-ekonomický vývoj, usměrnění zahraniční zadluženosti a postupné dosažení směnitelnosti čs. koruny. Obnova peněžně měnové rovnováhy je součástí obnovy celkové ekonomické rovnováhy cestou regulovaného množství peněz v oběhu, zajišťování souladu poptávky (vyjádřené peněžní kupní silou hlavních sektorů ekonomiky) s nabídkou výrobků, zboží a služeb v požadované kvalitě užitných vlastností, odpovídající cenové úrovni a časové dostupnosti.

Tomuto požadavku odpovídá omezování úvěrové emise do hospodářství a politika „drahých“ peněz. Proto dynamika úvěrů poskytovaných v letošním roce do vnitřní ekonomiky včetně půjčky obyvatelstvu činí pouze polovinu růstu národního důchodu (bez úvěrů souvisejících s naší účastí na zajištění surovin v zahraničí). V podmínkách urychlení nosných strukturálních změn, konverze zbrojního průmyslu na civilní výrobu, omezování některých oborů těžkého průmyslu při současném vytváření podmínek pro vyšší nabídku spotřebního zboží, zemědělských surovin a služeb jde o aktivní úvěrovou restrikcii. Její účinnost však bude závislá na celkové státní finanční politice (zejména daňové politice a omezování ekonomicky neodůvodněných dotací) a na důchodové situaci státních podniků a družstev, kde se předpokládá značně diferencovaná situace — od ztrátových až po vysoce rentabilní podniky a družstva.

* * *

Velmi rozporné názory jsou na využití zahraničních úvěrů ve volně směnitelných měnách. Hospodářská politika, která by usilovala o restrukturalizaci, výkonný a efektivní profil naší ekonomiky, radikální modernizaci naší výrobně technické základny, snížení výrobního sortimentu minimálně o neefektivní a neperspektivní výrobní programy a odchod od nepotřebné zbrojní výroby, by vyžadovala přiměřené zapojení zahraničních zdrojů, úvěru a kapitálu. Uskutečňování této politiky jen z vnitřních zdrojů ekonomiky prodlouží dobu její re-

alizace a nezajistí ještě plný kvalitativní efekt. K úspěchu nového hospodářského mechanismu by rovněž přispělo promyšlené využití zahraničních úvěrů (kapitálu).

Přesto, že náš stát disponuje aktivy v zahraničí, zejména u většiny socialistických a některých rozvojových zemí, jsou pro tento účel zatím zcela nepoužitelné a nejsou využitelné ani pro řešení nabídky na vnitřním trhu dovozem spotřebního zboží z těchto států. Měnový plán na tento rok počítá se snížením těchto aktiv. Nedochozí tak k odčerpání části národního důchodu do zahraničí jako v předcházejících letech, což má zároveň protiinflační účinek.

V současných podmínkách platí rozumná direktiva nepůjčovat si na dovozy pro výrobní spotřebu a spotřební zboží, ale využívat zahraniční úvěry s podmínkou rychlé devizové návratnosti, aniž by došlo k nadměrné zadluženosti. Zdálo by se, že příznivější mezinárodní odezva na vnitropolitickou situaci v ČSSR v souvislosti se společenským pohybem uvolňuje politickou zátěž a umožňuje vyšší čerpání úvěrů. Nemůžeme však přehlížet dramatické problémy s řešením nadměrné zadluženosti sousedních socialistických zemí (PR 40 mld. USD, MR 20 mld. USD a NDR 20 mld. USD). To je závažná výstraha i pro nás.

Proto se v měnovém plánu na rok 1990 počítá s tím, že bankovní a podnikový sektor splní všechny své závazky ze zahraničních úvěrů a že se nadále využijí zahraniční úvěry, avšak jen na platby za dovozy strojů a zařízení a u společných podniků, zejména pro výstavbu hotelů formou systému devizově návratných, resp. devizových rozvojových úvěrů. Jejich výše vychází z již povolených případů a ekonomicky únosného objemu nových akcí.

Stimulujícím podnětem pro banky a ekonomicky logickým by byl systém revolvingu, tj. systém, kdy splátky těchto úvěrů jsou zdrojem pro poskytování nových devizových úvěrů. To by působilo na rychlou devizovou návratnost podle zásady, že čím kratší je splatnost, tím vyšší mohou být zdroje pro nové úvěry na urychlení dovozů moderní techniky a na podporu progresivního rozvoje. Tento systém zajišťuje i případná rizika ze zpoždování splátek a kursové rozdíly.

V platební bilanci zůstávají některé dosud ne plně dořešené zásadní problémy. Jde zejména o úhradu úroků z dříve přijatých zahraničních úvěrů tvořících nadále zdroje pro plánované dovozy, a to úroků zatím placených Čs. obchodní bankou. Není dořešen problém rostoucích přímých obchodních devizových nákladů spojených s dovozem a vývozem, a zejména devizové zabezpečení v souvislosti s možnostmi vycestování našich občanů do zahraničí. Pro letošní rok zatím nejsou k dispozici dostatečné centrální zdroje, které by pokryly očekávanou mimořádnou poptávku po cestách do nesocialistických států.

* * *

Bankovní měnová politika vychází ze zásady, že s organizacemi dříve dohodnuté podmínky úvěrů a depozit zůstávají v platnosti i po 1. lednu 1990. Obdobně tomu je i ve vztahu k obyvatelstvu a úvěrů na družstevní bytovou výstavbu. Tím se posiluje stabilita ekonomických podmínek a význam úvěrových smluv. K usměrnění úvěrové a úrokové politiky bank a spořitelnen vyhlásila dnem 1. ledna t. r. Státní banka čs. diskontní úrokovou sazbu 4 %.

Od této sazby se odvozují maximální úrokové sazby z úvěrů, které mohou obchodní banky organizacím účtovat. Odchylka od diskontní sazby nesmí být vyšší než 2 % nad diskontní sazbu u krátkodobých úvěrů, 3 % u střednědobých úvěrů a 4,5 % u dlouhodobých úvěrů poskytovaných na rozvojové a provozní potřeby organizací. Finanční úvěry mohou mít sazbu až 8 % nad diskontní sazbu.

Obdobně se od diskontní sazby odvozují minimální úrokové sazby z vkladů organizací uložených u obchodních bank. Jsou odstupňovány podle doby sjednaného termínového vkladu, počínaje vkladem na dobu nejméně 6 měsíců (minimální sazba 3,5 % pod diskontní sazbu) až po vklady nejméně na 4 roky, kdy minimální sazba dosahuje úrovně diskontní sazby, to znamená od 1. 1. 1990 4 %.

V rámci usměrňování ekonomiky se předpokládá pružná reakce Státní banky čs. na vývoj národního hospodářství v rámci jejího zmocnění změnit lhůty maximální splatnosti úvěrů, diskontní úrokovou sazbu, hranici úrokových sazeb z úvěrů a vkladů ve vztahu k organizacím; obdobně i ve vztahu k obyvatelstvu po projednání, resp. dohodě s ministerstvy financí. Na tyto změny vyhlášené Státní bankou čs. budou reagovat banky a státní spořitelny při konkrétním sjednávání úvěrových vztahů s organizacemi u nových úvěrů nebo při uzavírání smluv o nových vkladech v rámci depozitní činnosti.

Bankovní měnová politika počítá také s využitím stimulačního mechanismu pro splácení úvěru na trvale se obracející zásoby.

V souladu se snahou o zrovnovážení devizových kursů se hodnota čs. koruny zpevňuje vůči převoditelnému rublu a devaluje vůči nesocialistickým měnám. Tím se zakládá mechanismus přizpůsobování kursu čs. koruny zájmům rovnovážného vývoje platební a obchodní bilance, postupného propojování čs. ekonomiky s vnějším prostředím při proexportní podpoře vývozců, omezování důsledků inflačního růstu cen v zahraničí s cílem zabezpečovat stabilitu hodnoty čs. koruny.

V přestavbě kursů a jejich zrealňování je nutné pokračovat. Po zavedení jednosložkového kursu je na pořadu problém zrealnění neobchodního kursu, zejména vůči měnám některých socialistických zemí, stanovení postupu při sjednocení obchodního a neobchodního kursu ve vztahu k socialistickým měnám a řešení problémů spojených s existencí neoficiálních kursů a nekursových složek.

Vznik nové bankovní soustavy od počátku letošního roku si vyžádal stanovit pravidla Státní banky čs. pro řízení úvěrové a devizové činnosti bank a státních spořitelen. Tato pravidla vytvářejí rámec pro obchodní činnost bank a státních spořitelen; povinnosti zabezpečující likviditu banky včetně maximálního poměru devizových závazků k aktivům určují maximální rámec pro redistribuční a refinanční úvěr a limity čerpání střednědobých devizových zdrojů efektivně čerpaných prostřednictvím ČSOB. Pravidla upravují také rámec pro angažovanost bank vůči jednotlivému klientu v souladu s požadavkem minimalizace rizik.

Uvedená pravidla schválená vládou mohou být upřesněna na základě definitivních výsledků delimitace ze Státní banky čs. na nové banky a podle měnového vývoje v průběhu roku.

K opatřením k realizaci přestavby hospodářského mechanismu je nezbytné dodat, že nový bankovní systém a nová bankovní soustava se budují bez zkušeností, i když s využitím některých prvků z jiných zemí. Jejich účinnost bude závislá na účinnosti a fungování hospodářského mechanismu včetně zavedení obchodního úvěru, peněžního, kapitálového a devizového trhu. Současně bude potřebné zdokonalovat měnový mechanismus, bankovní systém i pravidla řízení bank a státních spořitelen tak, aby se výrazně prosazoval socialistický trh, vytvářelo tržní prostředí a akcelerovalo další rozvíjení hospodářského mechanismu. To jsou předpoklady výkonné a efektivní ekonomiky, která by zajistila dynamický rozvoj a zdroje pro přitažlivý sociální program v naší zemi.